

Демірезен І. О.

Інститут філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Костецька З. А.

Інститут філології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ІДЕЙНО-ХУДОЖНІЙ АНАЛІЗ ПОЕЗІЇ «ПТАХ» (“BİR KUŞ”) РЕДЖАІЗАДЕ МАХМУДА ЕКРЕМА

У цій статті здійснено аналіз поезії Реджаізаде Махмуда Екрема «Птах» (“Bir kuş”), який є одним з основоположників модерної турецької літератури. Працюючи державним службовцем при Міністерстві закордонних справ (Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi) та Департаменті реформ (Tanzimat Dairesi), спеціально створеному органі, що мав на меті підготувати та провести реформи нового законодавства Османської імперії, автор долучився до робіт у напрямі змін державного, суспільно-політичного та правового устрою країни. Проте найбільшого розголосу здобули його праці в галузі літератури, що об’єднані в таких роботах, як “Talim-i edebiyat” («Викладання літератури») і “Taqdir-i elhan” («Призначення мелодій»). Окрім того, Екрем користувався величезною популярністю як викладач і справив значний вплив на розвиток турецької літератури. За це він і отримав своє звання “üstad”, що в перекладі означає «майстер, учитель». Основними темами віршів Реджаізаде Махмуда Екрема є природа, краса навколо, любов, кохання, смерть та інші. Будучи знавцем європейської літератури, аналізуючи найбільш популярні філософські трактати та вчення поч. та сер. XIX ст., він імплементував у власній творчості новітні європейські літературні теорії та невластиві східній літературі стилі та жанри, заклав основу поетики другого періоду Танзимату в турецькій літературі.

У цій статті розглянуто творчість цього письменника і, зокрема, проаналізовано його поезію «Птах», де описується діалог Птаха і ліричного героя, який прагне втекти із цього світу та звільнитися від невимовних душевних страждань і болісних мук. Вірш належить до збірки “Nijad Ekrem”, що була складена в 1900–1910 рр., яку Реджаізаде Махмуд Екрем написав після смерті свого сина Ніжада та виклав у ній весь свій біль і страждання. Поезія була досліджена нами з точки зору теми та ідеї. Значна увага приділяється образу Птаха та Батька, які є тут ключовими. У цьому автобіографічному вірші поет описує власний життєвий шлях на основі спогадів. До того ж тема вірша взята із життя самого автора, яка спричинила появу рядків, сповнених такого болю й туги. Метою написання цієї поезії стало бажання поета висловити у поетичній формі душевний біль, передати глибину страждань, спричинених втратою дитини; спонукати до співпереживання. Важливим також є те, що вірш «Птах» Реджаізаде Махмуда Екрема є справжнім прикладом літератури періоду Танзимату, який зіграв ключову роль та став поштовхом до її розвитку загалом.

Ключові слова: сучасна турецька література, література періоду Танзимату, Реджаізаде Махмуд Екрем, ідейно-художній аналіз.

Дослідження змін літературної традиції періоду Танзимату має велике значення для подальших літературознавчих розвідок у галузі сучасної турецької літератури. Завдяки активній перекладацькій діяльності 50–70-х років XIX ст. турецький читач уперше знайомиться із літературознавчою традицією країн Заходу, зокрема із творчістю Фенелона, Расіна, Лафонтена, Жильбера, Ламартина та Мольєра. Пряме чи опосередковане знайомство з художньо-естетичними і філософ-

ськими вченнями Франції XVIII–XIX ст., зокрема з працями Монтескьє, Фонтенело, Вольтєра, стали основою турецького модернізму. У турецькій літературі періоду Танзимату вперше з’являються такі цінності, як свобода, рівність, справедливість, мова, культура та особистість, якими активно оперують у прозі та поезії.

Як сказав грецький мислитель Гіппократ: “Ars longa, vita brevis” – «Життя коротке, мистецтво – вічне». Саме так можна сказати про творчість

Реджаізаде Махмуда Екрема. Для турецької літератури це ім'я є особливо важливим, оскільки він вважається зачинателем літератури II періоду Танзимату, що був позначений спробами осучаснення економіки та державного устрою і вважається значущим для всієї історії Османської імперії [2]. Реджаізаде Махмуд Екрем був османським державним службовцем, письменником і літературознавцем, що писав вірші, драми та романи, широко торкався європейських літературних теорій і був одним із найвпливовіших, авторитетних письменників свого часу. Будучи сином відомого вченого, який працював у Академії наук Османської імперії, Р. М. Екрем уже з дитинства був дуже близьким до палацу та навіть у 15 років працював у Міністерстві закордонних справ [8]. Він був відомий у турецькій літературі головним чином як критик і теоретик. Його праці в галузі літератури об'єднані в таких роботах, як “Talim-i edebiyat” («Викладання літератури») і “Taqdir-i elhan” («Призначення мелодій»). Перше з цих учень, складене з його лекцій, є також і першим науковим дослідженням у галузі турецької поезії. Окрім того, Р. М. Екрем користувався величезною популярністю як викладач і справив значний вплив на розвиток турецької літератури. За це він і отримав своє звання “üstad”, що в перекладі означає «майстер, учитель». Письменник також займався виданням газети “Tasvir-i Efkar” («Відбиття ідей») після Ібрагіма Шінасі і Намика Кемаля, а пізніше заснував журнал “Servet-i Fünûn” («Багатство наук»), для роботи в редакції якого запросив молодих і прогресивних літераторів та своїх учнів. Серед його найвідоміших збірок поезії є такі: “Nağme-i Seher” (1871), “Yadigâr-ı Şebâb” (1873), “Nijad Ekrem” (1900–1910). Остання збірка є цікавою для читачів, оскільки поет написав її після смерті свого сина. Окрім цього, ця збірка поєднує в собі східну та західну культури, а також поезію у віршованій та прозовій формі. Серед романів широко відомим є твір під назвою “Araba sevdası”, який вважається першим реалістичним романом в історії турецької літератури [7].

Детальне дослідження творчості Реджаізаде Махмуда Екрема, зокрема аналіз ключових творів автора, сприятиме більш глибокому вивченню як літературної традиції періоду Танзимату загалом, так і розумінню особливостей форми, жанру та тематичної спрямованості, що є характерними для поезії періоду Танзимату, отже, є **актуальним**.

Об'єктом дослідження вибрано поезію Реджаізаде Махмуда Екрема «Птах» (“Bir Kuş”). **Пред-**

метом дослідження є поезія «Птах» загалом й окремі компоненти та елементи: тематика, проблематика, сюжет та композиція твору.

Метою дослідження є ідейно-художній аналіз поезії «Птах» Реджаізаде Махмуда Екрема.

Завданням дослідження є здійснення перекладу поезії «Птах», встановлення теми та ідеї цього вірша та розкриття основних образів та мотивів твору.

Новизна цієї роботи полягає у здійсненні детального аналізу поезії «Птах» Реджаізаде Махмуда Екрема, що допоможе глибше зрозуміти процес формування модерної поезії, а саме використання запозичених із Заходу віршових форм, зміну тематичного спрямування творів, процес імплементації літературної традиції Сходу та новаторства західноєвропейської літератури в модерній турецькій літературі.

Вивченню життєвого та творчого шляху Реджаізаде Махмуда Екрема присвячені праці багатьох турецьких науковців, а саме: Алі Екрема, Ісмаїла Хікмета Ертайлана, Шюкрю Кургана, Ісмаїла Парлатира, Февзіє Абдуллах Танселя, Гиясеттіна Айташа.

Основоположником аналізу поезії в турецькій літературі є Мехмет Каплан та його праця «Аналіз поезії. Від Танзимату до Республіки». Абдулвахап Озер, Талат Айтан, Наіл Гюней своєю чергою використовували метод Каплана та порівнювали його із сучасними турецькими методами аналізу текстів. Зокрема, важливою для літератури є книга Шеріфа Акташа під назвою «Аналіз поезії (теорія–практика)», що була надрукована в 2009 році і містить у собі теоретичні знання та практичні навички для аналізу текстів.

В українській літературі питанням аналізу віршів займалися Ю. Арешенков («Лінгвістичний аналіз художнього тексту»), О. Кудряшова («Поетика вірша»), Л. Скорина («Аналіз художнього твору»). Системний аналіз епічного твору опрацьовували такі науковці, як: О. Дорошкевич, А. Машкін, В. Голубков, П. Волинський, А. Снежкова, О. Мазуркевич, К. Сторчак, В. Неділько. Поглибленим вивченням тексту в українській літературі займалися М. Рибникова, Н. Молдавська, В. Голубков. Такі сучасні методисти, як О. Богданова, О. Ісаєва, Л. Мірошниченко, О. Ніколенко, Ж. Клименко, Г. Токмань та інші, присвятили свої праці розв'язанню проблеми аналізу та інтерпретації художнього твору.

Позаяк у цій статті буде досліджено поезію Р. М. Екрема «Птах» (“Bir Kuş”), вважаємо доречним подати оригінал та зробити переклад цього вірша:

“Bir kuş”

*Nerden uçmuş zavallılık bir kuş?
Bana bak, hiş! Sakın kaçıp gitme.
O kedernâk o sâkitâne duruş,
-Böyleyim ben- dokundu rikkatime.
Mükeddersen benim de var derdim.
Gel, yakın gel, seninle dertleşelim.
Söyle, ben anlarım lisanından;
Bu sükûtun yakışmıyor, söyle.
Ne zaman düştün asumanından?
Yaşamak pek mi güç tahassürle?
Sana lâkin, bütün ufuklar açık.
Pek sıkıldınsa âsumânına çık!
Duracaksın, sebep ne, rencide?
Uç bu berzahtan, oynasın kanadın.
Hiç kalır mıydı hâk-i süflide,
Âh olaydı kanatları Nijad'ın...
Vuruyor işte kalb-i mecruhum;
İşit ey kuş, ne söylüyor ruhum:
“Bize hayretmeyen bu gülşenden
Kaçalım, sen de ben de kurtulalım.
Gezelim kehkeşâni, hoş me'men;
Zevk-i rüya-yı sermedi bulalım,
“Uçalım âsumâna, dönmeyselim...”
Recaizade Mahmut Ekrem [6].*

«Птах»

*Звідки прилетів ти, бідненький птах?
Поглянь на мене! Ну ж бо, не тікай.
Він зупинився так похмуро та безслівно,
І відчулося мені – «Такий я є».
Коли ти нещасний – і я нещасний.
Ходи, ходи ж сюди, поплачемо з тобою.
Нумо, скажи мені, я зрозумію твою мову;
Скажи, бо це мовчання не для тебе.
Коли ти прилетів із неба?
Чи важко жити із тугою?
Але ж для тебе відкриті усі горизонти.
Коли тобі набридло, лети до небосхилу!
Ти зупинишся, але яка причина? Невже нудьга?
Лети з цього Берзаку, нехай заграє твоє крило.
Хіба в тебе залишилося право там, на землі?
Ах, крила Ніжада були випадковістю...
Болить та рана на моєму серці;
Почуй же, пташко, що говорить моя душа:
«Із цього саду, який нас зовсім не дивує
Давай втечемо ти і я, цезнемо з тобою.
Побачимо галактику удвох;
Насолоду від мрій знайдемо назавжди,
На небосхил полетимо та вже не повернемося...»
Реджаізаде Махмуд Екрем.*

Основною темою віршів Р. М. Екрема є природа, краса навколо, любов, кохання, смерть та інші. І це яскраво підтверджує його вислів: “Güzel olan her şey şiirin konusu olabilir” («Будь-що прекрасне може бути темою поезії»). Саме під таким девізом він і написав усі свої збірки віршів. Проте є одна збірка, яка вирізняється серед його інших, де письменник розповідає про свої особливі почуття. Назва цієї збірки – “Nijad Ekrem” (1900–1910 р.), яку Реджаізаде Махмуд Екрем написав після смерті сина Ніжада та виклав у ній весь свій біль і страждання. Реджаізаде серед усіх своїх синів відчував особливу батьківську любов саме до Ніжада. Тому ця трагічна подія залишила глибокий слід у його творчості і стала причиною для написання автором цього вірша [5].

Темою цієї поезії є горе та нещастя, яке відчуває автор. Це особливо прослідковується у діалозі з Птахом, який, на його думку, теж відчуває внутрішній неспокій. Реджаізаде Махмуд Екрем ніби хоче поділитися із цією Пташкою, що сидить на гілці дерева, своїм стражданням: “İşit ey kuş, ne söylüyor ruhum” (*Почуй же, пташко, що говорить моя душа*) та закликає разом полетіти на небосхил, подалі від цього світу: “Uçalım âsumâna, dönmeyselim...” (*На небосхил полетимо та вже не повернемося...*). Це пов’язане з тим, що письменники тогочасного періоду були настільки незадоволені суспільством, в якому перебували, що прагнули втекти та навіть не повертатися: “Bize hayretmeyen bu gülşenden, Kaçalım, sen de ben de kurtulalım” (*Із цього саду, який нас зовсім не дивує, Давай втечемо ти і я, цезнемо з тобою*).

Ідеєю досліджуваного вірша є заклик поета звільнитися від усіх страждань та втекти із цього жорстокого світу. Це особливо виражено у рядку, де поет звертається до Птаха: “Pek sıkıldınsa âsumânına çık”! (*Коли тобі набридло, лети до небосхилу!*), а також у таких рядках, як: “Kaçalım, sen de ben de kurtulalım. Gezelim kehkeşâni, hoş me'men; Zevk-i rüya-yı sermedi bulalım, “Uçalım âsumâna, dönmeyselim...” (*Давай втечемо ти і я, цезнемо з тобою. Побачимо галактику удвох; Насолоду від мрій знайдемо назавжди, На небосхил полетимо та вже не повернемося...*). Із теми та ідеї цієї поезії можна зробити висновок, що цей вірш належить до інтимної лірики, оскільки розповідає читачу про особисті почуття та переживання автора. І це й не дивно, адже саме кризь поезію кожен автор може відкрити свою душу та поділитися найсокровеннішим.

Мотиви: туги за померлою дитиною, смутку, болісних переживань, страждання, тяжкої втрати, смерті як людського горя.

Сюжет твору: у тексті описується діалог Птаха та ліричного героя, який прагне втекти із цього світу та звільнитися від невимовних душевних страждань і болісних мук. Перша строфа – звернення ліричного героя до Птаха. Друга строфа – невимовне бажання ліричного героя розділити своє горе із Птахом. Третя строфа – туга батька за померлим у ранньому віці сином. Четверта строфа – прагнення ліричного героя покинути цей жорстокий світ та назавжди знайти спокій для своєї душі.

Образи: птах, ліричний герой, син ліричного героя. Образ Птаха є ключовим у цій поезії. Варто зазначити, що такий образ є досить поширеним у тюркській літературі. Наприклад, досить часто у народних піснях згадуються соловей, голуб, журавель, сокіл, ластівка, ворон, канарка, жайворон, горобець та багато інших. Найбільшою популярністю у тюркських народних піснях користується соловей. Образ солов'я виступає у різних символічних значеннях. Найчастіше це дівчина, кохана, до якої звертається закоханий парубок. Спів солов'я часто у піснях символізує тугу, смуток, печаль, розлучення. Так, наприклад, у татарській та башкирській літературах, що також належать до тюркського світу, присутність образу будь-якого птаха чи його спів обов'язково пов'язані з нещастям чи трагедією. Проте Птахи використовуються також як вісники; з їхньою допомогою закохані передають один одному вітання. Поранений, підбитий птах у піснях символізує нещастя, горе, трагедію, смерть. Пугач і сова, наприклад, завжди уособлюють нещастя, горе, смерть; якщо соловей співає у трояндовому саду, то сова кричить на цвинтарі [1].

Зокрема, яскравим образом цієї поезії є образ ліричного героя, що передається через самого автора. Зі слів, які Екрем промовляє до Птаха, можна зрозуміти, наскільки він відчуває себе самотнім після смерті сина: “*Bana bak, hiş! Sakın kaçır gitme*” (Поглянь на мене! Ну ж бо, не тікай) і хоче поговорити з ним, намагаючись зрозуміти пташиний щебіт: “*Söyle, ben anlarım lisanından; Bu sükülün yakıştıyor, söyle*” (Нумо, скажи мені, я зрозумію твою мову; Скажи, бо це мовчання не для тебе). Автор намагається розділити своє горе із цим Птахом: “*Mükeddersen benim de var derdim. Gel, yakın gel, seninle dertleşelim*” (Коли ти нещасний – і я нещасний. Ходи, ходи ж сюди, поплачемо з тобою). У цій поезії чітко прослідковується мотив страждання батька за своїм сином. Про це свідчать такі рядки: “*Âh olaydı kanatları*

Nijad'in...” (Ах, крила Ніжада були випадковістю...); “*Vuruyor işte kalb-i mecruhum*” (Болить та рана на моєму серці); “*Yaşamak pek mi güç tahassürle?*” (Чи важко жити із тугою?).

Час у поезії асоціативно можна охарактеризувати як період у житті ліричного героя, пов'язаний із втратою дитини.

Римування – перехресне: абаб. Але на це варто звернути особливу увагу, оскільки в такому разі тема римування має важливе історичне підґрунтя. Як відомо, Реджаізаде Махмуд Екрем у своїй праці “*Zemzeme*” заперечував у поезії повну риму на протигагу Муалліму Наджі, який доводив, що рима у віршах має бути по типу “*göz için kafîye*” (дослівно «зорова рима»). Тому у віршах Екрема можна прослідкувати активне використання рими типу “*kulak için kafîye*” (дослівно «слухова рима»). Наприклад:

Nerden uçmuş zavalılık bir kuş?

Bana bak, hiş! Sakın kaçır gitme.

O kedernâk o sâkitâne durus.

– Böyleyim ben – dokundu rikkatime.

У поезії домінують дієслова теперішнього часу, що дає змогу авторові зобразити безпосередньо дії та почуття, які відбуваються і які переживає ліричний герой у момент мовлення: *vuruyor* – болить (рана), *söylüyor* – говорить. Ті події, що сталися, позначаються дієсловами у формі минулого часу: *uçmuş* – прилетів, *düştün* – прилетів, упав; вони відбулися до моменту мовлення. Уживання форм наказового способу дає змогу емоційно висловити заклик та побажання. Наприклад: *gitme* – не тікай, *gel* – ходи, *uç* – лети, *kaçalım* – давай втечемо, *bulalım* – давай знайдемо.

Вірш автобіографічний. Поет описує власний життєвий шлях на основі спогадів. До того ж тема вірша взята із життя самого автора, яка спричинила появу рядків, сповнених такого болю й туги.

Мета текстової діяльності – висловити у поетичній формі душевний біль, передати глибину страждань, спричинених втратою дитини; спонукати до співпереживання.

Отже, ми можемо зробити висновок, що поезія «Птах» (“*Bir Kuş*”) Реджаізаде Махмуда Екрема – це довершений зразок інтимної лірики, класика турецької літератури. Відтворення драматичних почуттів ліричного героя, його душевних страждань і роздумів, спричинених смертю дитини, невимовне бажання ліричного героя розділити своє горе із Птахом – все це характеризує нам внутрішній світ не лише батька, але й самого Екрема, а також робить автора ближчим до читача.

Список літератури:

1. Зіядінова Е. А. Символіка образів тварин та птахів у кримськотатарських народних піснях. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/107805/3-Ziyadinova.pdf?sequence=4>.
2. Кораев Т. К. Танзимат. Большая российская энциклопедия. URL: https://bigenc.ru/world_history/text/4182012.
3. Скорина Л. Аналіз художнього твору : навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей (філологія, літературна творчість, журналістика). Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2013. 424 с.
4. Kaplan M. Şiir tahlilleri 1 “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar”. İstanbul. 210 с. (Dergah).
5. Rezaizade Mahmud Ekrem – bir kuş şiirinin incelemesi. URL: <https://www.liseedebiyat.com/metn-incelemes/3528-bir-kus-r-mahmut-ekrem.html>.
6. Rezaizade Mahmud Ekrem Şiirleri. URL: <http://islomkarimov.uz/ru/page/tarjimai-hol>.
7. Uçman A. Recâizâde Mahmud Ekrem (1847–1914) Tanzimat devri şairi, tiyatro yazarı ve romancı. URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/recaizade-mahmud-ekrem>.
8. Rezaizade Mahmud Ekrem – Turkish author. URL: <https://www.britannica.com/biography/Recaizade-Mahmud-Ekrem.Somel-S>.

Demirezen I. O., Kostetska Z. A. THE IDEOLOGICAL ANALYSIS OF RECAIZADE MAHMUD EKREM’S POETRY “BIRD” (“BİR KUŞ”)

This article analyzes the poetry of Rezaizade Mahmud Ekrem’s “Bird” (“Bir kuş”), which is one of the founders of modern Turkish literature. Working as a civil servant at the Ministry of Foreign Affairs (Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi) and the Reform Department (Tanzimat Dairesi), a specially created body intended to prepare and reform the new legislation of the Ottoman Empire, the author has embarked on work in the direction of state-political change, and the legal system of the country. However, his works in the field of literature, united in such works as “Talim-i edebiyat” (“Teaching Literature”) and “Taqdir-i elhan” (“Purpose of Melodies”), gained the most publicity. In addition, Ekrem was very popular as a teacher and made a significant impact on the development of Turkish literature. For this, he received his title of “üstad”, which means “master, teacher”. The main themes of the poems of Rezaizade Mahmud Ekrem are nature, beauty around, love, love, death and others. Being a connoisseur of European literature, analyzing the most popular philosophical treatises and teachings of the early and mid-nineteenth century he implemented in his own work the latest European literary theories and styles and genres that were not peculiar to oriental literature, and laid the foundation for the poetry of the second period of Tanzimat in Turkish literature.

This article analyzes the work of this writer and, in particular, analyzes his poetry “The Bird”, which describes the dialogue between the Bird and the lyrical hero who seeks to escape from this world and free himself from unspeakable heartache and pain. The poem belongs to the collection “Nijad Ekrem”, which was compiled in 1900–1910, and which was written by Rezaizade Mahmud Ekrem after the death of his son Nijad and contained in it all his pain and suffering. Poetry has been explored by us in terms of theme and idea. Much attention is paid to the image of the Bird and the Father, which are key here. In this autobiographical poem, the poet describes his own life journey through memories. In addition, the theme of the poem is taken from the life of the author, which caused the appearance of lines filled with such pain and anguish. The purpose of writing such poetry was the desire of the poet to express in a poetic form the emotional pain, to convey the depth of the suffering caused by the loss of the child; encourage empathy. It is also important that the poem “Bird” by Rezaizade Mahmud Ekrem is a true example of the literature of the Tanzimat period, which played a key role and gave impetus to its development in general.

Key words: modern Turkish literature, Tanzimat literature, Rezaizade Mahmud Ekrem, ideological analysis.